

תשובה

נראה שרוב הפוסקים סוברים שלחוב בור בעיני עשרה טפחים, כפשטות הסוגיא בב"ק. מיהו לענין סכנה נראה שיש להחמיר כדעת הרמב"ם, שלא כתב שחוב מעקה קיים דווקא בעשרה טפחים. ומתוך חשש לשיטת הרמב"ם צריך ללכת עפ"י השיעור הקטן, של 80 ס"מ; וסכנתא חמירא מאיסורא.

ומכיון שיש כאן ספק ספיקא לחומרא, נראה שניתן אף לברך על עשיית המעקה. (מיהו הגר"ע יוסף שליט"א, שו"ת יביעאומר ח"ה סי' י"ח, מוכיח מפוסקים רבים שלא אומרים ספק ספיקא להחמיר ברכה).

ואולי יש ליישב בזה קושי נוסף על הרמב"ם (הל' ברכות פי"א ה"ח) שכתב שמברכים על עשיית מעקה, בעוד שאין מברכים על מצוות שבין אדם לחבירו. ופירש בערוה"ש (ח"מ סי' תכ"ז סעי' י') שעל מצוות שכליות לא מברכים "וציוונו", כי אדם היה מקיים אותן גם בלא ציווי; והקשה ממעקה, שהיא מצוה שכלית ומברכים עליה! ולפי הנ"ל יש לומר שמכיון שהחוב במעקה לדעת הרמב"ם הוא גם בפחות מ' טפחים – ולמרות שאין סכנה, התורה חייבה את האדם בזהירות יתירה – וא"כ אדם חייב במעקה מכוח המצוה ולא רק מסברא, לכן מברך. וצ"ע.

סימן קטו**הפלת עובר****ראשי פרקים**

שאלה

- א. עובר שלא עברו עליו מ' יום
- ב. השחתת זרע בהפלת עובר
- ג. הריגת עובר לאחר מ' יום
- ד. שיטת הרמב"ם בעובר המסכן את אמו

תשובה

מסקנות

שאלה *

נערה בת 19 הרתה בהיותה פנויה. מבחינה נפשית אין היא מסוגלת להמשיך בהריון. אין חשש שתצא מדעתה, אך היא בהיסטרית ובמשבר עמוק. האם מותר לה להפיל את עובריה בתוך ארבעים הימים הראשונים של ההריון?

א. עובר שלא עברו עליו מ' יום

נאמר במסכת יבמות (ס"ט ע"ב):

* תשרי תשנ"ג, סיון תשנ"ג.

בת כהן שנישאת לישראל, ומת – טובלת ואוכלת תרומה לערב. אמר רב חסדא: טובלת ואוכלת עד ארבעים; דאי לא מעברא – הא לא מעברא, ואי מעברא – עד מ' יום מיא בעלמא היא.

והב"י (ח"מ סי' ר"י ד"ה ואם זיכה) הביא את דעת הריטב"א (וצ"ע, שדברי הריטב"א לא נמצאו במקום שצויין שם), הסובר שמה שנאמר בגמ' (ב"ב קמ"ב ע"א) שהמזכה לעובר שהוא בנו, קנה – הוא דווקא אחרי מ' יום; אבל לפני מ' יום – מיא בעלמא הוא, כמבואר כאן. ובעל העיטור (אות ז') גורס שגם בתוך מ' יום יכול האב לזכות לבנו העובר. הב"י פסק כבהע"ט, שקנה. אך הש"ך (ס"ק ב') הכריע כדעת הריטב"א, שבתוך מ' יום אי אפשר לזכות לעובר. והכריח זאת מן הסוגיא ביבמות.

מור"ד הרה"ג יצחק אריאלי זצ"ל (עינים למשפט יבמות ס"ט ע"ב ציון ז' ד"ה עד) כתב ליישב את דעת בהע"ט שקנין שאני, מפני שדעתו קרובה אצל

כדעת הבה"ג, שאפילו עובר בן פחות ממ' יום, שאין לו חיות כלל, מחללין עליו את השבת. הגרא"י אונטרמן (שו"ת שבט מיהודה ח"א עמ' ש"ס אות א') כתב להוכיח מכאן שאסור להפיל עובר פחות ממ' יום. אך איני יודע מנין למד זאת. הרי כל דברי הרמב"ן טובבים על הציר שאין כל קשר בין חיוב הצלת עובר לבין איסור הריגתו (עי' לקמן אות ה'). ולדעתו, אע"פ שאין לו חיות כלל, בכל זאת יש להצילו, כדי שישמור שבתות הרבה.

ב. השחתת זרע בהפלת עובר

אלא שאע"פ שאין איסור רציחה בהפלת עובר שלא עברו עליו מ' יום, מ"מ לא גרע מהשחתת זרע. יתירה מזאת, זהו כבר זרע שנקלט והתפתח לעובר, וא"כ יש כאן איסור חמור יותר מאשר סתם השחתת זרע.

מיהו לדעת ר"ת (יבמות י"ב ע"ב ד"ה שלש, כתובות ל"ט ע"א ד"ה שלש) אין האשה מצווה על השחתת זרע בעלה, משום שאינה מצווה בפריה ורביה. וזאת אע"פ שלדעת הר"ן (לר"ף קידושין טז ע"ב סד"ה גמ') אשה מקיימת מצווה בכך שהיא מסייעת לבעלה, ואעפ"כ אינה מצווה על השחתת זרעו. וק"ו שאשה לא נשואה אינה חייבת לסייע למישהו בפריה ורביה, ואינה אסורה להשחית את זרעו. אך לדעת רש"י (כתובות שם ד"ה משמשות) אסור לאשה להשחית את זרעו של בעלה. וקל וחומר שאסור לה לבצע בו הפלה. וייתכן שהוא הדין לזרעו של אדם זר.

ובתוס' הרא"ש (יבמות י"ב ע"ב ד"ה שלוש נשים) כתב:

ואי לאחר תשמיש, נ"ל שאין בו איסור כלל, אף לשאר נשים. אף אי מיפקדי אהשחתת זרע. דלא מקרי השחתת זרע אלא במי שגורם ע"י חימום שיוציא זרע לבטלה, בין האיש ובין האשה. אבל לאחר שנעקף הזרע מן הגוף לא שייך ביה השחתה.

ונראה לענ"ד שהמחלוקת, אם יש איסור השחתת גם לאחר תשמיש או רק בשעת

בנו, ולכן הקנה לו באופן המועיל; ומסיבה זו אין כאן נפק"מ בין תוך מ' לאחר מ'. אך לענין ירושה תוך מ', גם בהע"ט מודה שאינו אלא "מיא בעלמא". ולפי זה יוצא שגם לדעת בהע"ט עובר בן פחות ממ' יום אינו "נפש אדם", ואין איסור לגרום לו הפלה.

ועי"ש, שהביא ראיה הפוכה מדברי הבה"ג (הל' יום הכיפורים, מובא בתורת האדם להרמב"ן, הוצאת מוסד הרב קוק עמ' כ"ח), שכתב שמחללין שבת גם על עובר פחות ממ' יום, ומכאן שאסור להורגו.

הנצי"ב מוולוז'ין (העמק"שאלה, שאילתא קס"ז ס"ק י"ז, עמ' ש"ה) האריך בהסבר דעת הבה"ג, וכתב שבעצם עובר אינו "אדם", כפי שמצינו בענין נגעים, שאינו נקרא "אדם" (עפ"י נדה מ"ד ע"א). וכן לענין הריגתו, כל הלימוד הוא מ"שופך דם האדם באדם", אך מצד עצמו אינו "אדם".

ולפי זה צריך לומר שמה שנאמר בגמרא (סנהדרין נ"ז ע"ב) שבן נח חייב מיתה על הריגת עובר, אע"פ שאינו "אדם" – הוא משום שבן נח אינו חייב על הריגת אדם, אלא על הפסקת חיים. אך עצם המושג "אדם" שווה בישראל ובבן נח. וצ"ע בדבר זה (ועיין להלן אות ג'). אך יתכן שגם בבן נח, עובר בתוך מ' יום אינו נחשב "חי", כי זוהי מציאות שאין להכחישה. ואכן בשו"ת אחיעזר (ח"ג סי' ס"ה אות י"ד בסופה) כתב שבן נח שהרג עובר בן פחות ממ' יום, אינו נהרג עליו.

בהמשך הדברים כתב הנצי"ב (שם) שהבה"ג מסכים לדעת רוב הראשונים, שעובר אינו אדם; ולכן הרוצח אותו אינו חייב מיתה אלא משלם דמי ולדות. ומה שסובר הבה"ג שמחללין עליו את השבת, זה לא משום "וחי בהם" (דעת שמואל, יומא פ"ה ע"ב), אלא משום "חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה" (דעת ר' שמעון בן מנסיא שם). ומשום כך הדבר מותר רק בוודאי פיקוח נפש, ולא בספק פיקוח נפש. (עי"ש בדבריו הארוכים שהם קילורין לעינים). וא"כ נמצא שאין חולקים על כך שעובר פחות ממ' יום אינו נחשב לחי.

גם הרמב"ן עצמו (תורת האדם שם עמ' כ"ט) כתב

תשמיש, תלויה בשורש האיסור להוציא זרע לבטלה: אם שורשו הוא באביזרייהו דגילוי עריות, א"כ האיסור שייך רק בשעת תשמיש. אך אם שורשו הוא באביזרייהו דשפיכות דמים, האיסור נמשך גם לאחר מכן; ואדרבה, כאשר מתחיל להתפתח עובר, האיסור חמור יותר. ולדעת הרא"ש, שורש האיסור הוא באביזרייהו דגילוי עריות (ועי' לעיל סי' ס"ט אות ה"ז).

ג. הריגת עובר לאחר מ' יום

התוס' בסנהדרין (גיט ע"א ד"ה ליכא) עמדו על כך ש"ליכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור". ומתוך כך כתבו שלא יתכן שגוי ייהרג על רציחת עוברים ולישראל הדבר יהיה מותר. וע"כ גם לישראל אסור להרוג את העוברים.

ומדברי התוס' משמע שהדבר אסור מן התורה, אלא שאין נהרגין על כך, מידי דהוה אחצי שיעור. וייתכן שגדר עובר הוא באמת כעין "חצי שיעור"; ששיעור "אדם" הוא רק מרגע לידתו; ולפני כן, אע"פ שהוא אדם – חסר שיעור בחיותו. ומכיון ששיעורין רק לישראל נאמרו ולא לבני נח, לכן בן נח נהרג על רציחת עוברים וישראל אינו נהרג על כך. וצ"ע.

לעומת זאת, התוס' בנידה (מ"ד ע"ב סד"ה איהו) כתבו שמותר לישראל להרוג עוברים; ואעפ"כ מחללין עליהם את השבת; כמבואר במסכת ערכין (ז' ע"ב), שמביאין סכין ברה"ר בשבת כדי לחתוך את רחמה של האם ולהציל את עובריה. והביאו ראיה לכך מגוסס בידי אדם, שההורגו פטור, ואעפ"כ מחללין עליו את השבת (וימא פ"ד ע"ב). ולכאורה אין הדמיון עולה יפה: גוסס – אסור להרוג, וההורגו רק פטור עליו מחיוב מיתה; ואילו עובר, לדבריהם, מותר להרוג! וע"כ צריך לומר שגם עובר אסור להרוג, ומה שכתבו שמותר – לאו דווקא, אלא פטור. וצ"ע.

ומאחר שהתוס' בסנהדרין כתבו במפורש שאסור להרוג עובר, מסתבר שגם התוס' בנידה התכוונו לכך, כדי לא לאפושי במחלוקת בין בעלי התוס'. ואפילו אם נאמר שנחלקו, מאחר

זוהו ספיקא דאורייתא, ובדיני נפשות עסקינן – יש להחמיר ולאסור הפלת עובר. וצ"ע, מהו מעמדו של העובר לשיטת התוס'. לשיטת הרא"ש והר"ן, עובר אינו "נפש" כלל, ואין מצוה להצילו. ולשיטת הבה"ג והרמב"ן, אע"פ שאינו נפש, מ"מ מצוה להצילו. וייתכן ששיטת התוס' היא שעובר הוא "נפש", שלא כדעת יתר הראשונים. א"נ יש לומר שאע"פ שעובר אינו "נפש", מ"מ יש בו משום שפיכות דמים מגזירת הכתוב "שופך דם האדם באדם", משם למדנו שהתורה החמירה באיסור זה; וגם מי שאין לו חיות בפני עצמו אלא הוא תלוי בחיי אמו – בכל זאת מן התורה אסור להרוג. א"נ יש לומר שמכיון שסופו להיולד ולקיים מצוות, אסור לקפח חיים גם במצב היולי כזה, בגלל שסופו של העובר להתפתח לחיים גמורים. וע"כ גם להסבר זה מקור הדין הוא גזירת הכתוב.

ד. שיטת הרמב"ם בעובר המסכן את אמו

נאמר במסכת אהלות (פ"ז מ"ו):
האשה שהיא מקשה לילד – מחתכין את הולד במעיה, ומוציאין אותו איברים איברים, מפני שחיייה קודמין לחייו. יצא ראשו – אין נוגעין בו. שאין דוחזין נפש מפני נפש.

ופירש רש"י (סנהדרין ע"ב ע"ב ד"ה נפש):
באשה המקשה לילד ומסוכנת... דכל זמן שלא יצא לאוויר העולם – לאו "נפש" הוא. וניתן להורגו ולהציל את אמו; אבל יצא ראשו – אין נוגעין בו להורגו, דהוה ליה כילוד, ואין דוחזין נפש מפני נפש.

א"כ מפורש יוצא מרש"י שעובר אינו "נפש"; אך לא מצינו היתר להורגו אלא כדי להציל את אמו, משום פיקוח נפש. אולם בלאו הכי, מסתבר שגם לדעת רש"י אסור להורגו. וייתכן שאיסור זה הוא אף מן התורה, כמו שכתבנו לעיל (אות ג') בדעת התוס'.

והנה כתב הרמב"ם (הל' רוצח פ"א ה"ט), בהקשר לדין "רודף":
לפיכך הודו חכמים שגנברה שהיא מקשה לילד –

דברי הגר"ח בסגנון אחר, וכנראה שמע את הדברים מפני בע"פ, לפני שנדפסו בחידושי הגר"ח.

ומה שתלה הגר"ח את איסור הריגת העובר בחיוב הצלתו בשבת, אינו מוכרח. התוס' (נידה מ"ד ע"ב סד"ה איהו) מחלקים בפירוש בין הדברים. והביאו ראייה מגוסס בידי אדם, שההורגו פטור ובכל זאת מחללין עליו את השבת; והוא הדין בעובר, שאע"פ שאין חיוב על הריגתו, מחללין עליו את השבת.

עכ"פ משמע מדברי הגר"ח שעובר – יש לו "נפש", ואסור להורגו; ורק משום שנפשה של אמו "גמורה" יותר, לכן עדיף להורגו מאשר לתת לו להורגה. עי"ש שהביא ראייה משיטת הבה"ג (הובא לעיל אות א') שכתב שמחללין שבת להצלת עובר. והסיק מכאן שעובר הוא "נפש" ואסור להורגו מפני האם, ורק משום דין רודף – דהיינו הצלת האם – עדיפים חייה מחייו. אולם פירושו של הגר"ח אינו מוכרח. עי' תוס' רעק"א (אהלות פ"ז מ"ז אות ט"ו) שכתב שעובר אינו "נפש"; ומ"מ אסור להורגו, משום שבן נח חייב על העוברין; וע"כ הוא משום שיש כאן חיים בכוח שהופסקו (כ"ל אות א', או כמו שהבאנו לעיל סוף אות ג'). ולכן נצרך הטעם של רודף להתיר את הריגתו, אע"פ ש"משמיה קא רדפו לה". ורצונו לומר שאמנם זהו טבעו של עולם, ולכן כשיצא ראשו אין נוגעין בו; אך כשלא יצא ראשו, היה מקום להעדיף אותו עליה, למרות שאינו "נפש". ומ"מ איסור שפיכות דמים יש בו, משום דליכא מידי דבן נח נהרג עליו ולישראל שרי; אך משום שהוא בכל זאת רודף, דהיינו, שהוא סיבת הסיכון. הוא מסכן אותה, ולא היא הגורמת לסכן אותו; ולכן מותר להורגו.

במלים אחרות יש לומר שהעובר הוא רודף במציאות, אם כי אין לו מעמד של "רודף". לכן כשיצא ראשו, אין היתר להורגו; אך כשלא יצא ראשו, סוף־סוף הוא רודף אותה ולא היא הרודפת אותו. אמנם לכאורה יש לומר שגם היא רודפת אותו בכך שגופה מונע ממנו לצאת

מותו לחתוך העובר שבמניה... מפני שאזא כרודף אחריה להורגה.

משמע שלדעת הרמב"ם העובר נחשב "נפש", וכל ההיתר להורגו הוא רק משום שהוא רודף, ואלמלא כן היה אסור להורגו. מיהו בהמשך דבריו כתב הרמב"ם:

ואם משהוציא ראשו – אין נוגעין בו, שאין דוחין נפש מפני נפש, וחרו טבעו של נולד.

ודבריו קשים: שאם זהו טבעו של עולם, ומשום כך אין הילוד נחשב לרודף, מדוע מותר להרוג את העובר מדין רודף, הרי אינו רודף כלל, כי זהו טבעו של עולם? ולא מסתבר לומר שבילוד זהו טבעו של עולם ובעובר לא. כי מאי שנא? וכבר הקשה כן הר"י פיק ברלין (מובא בשו"ת נוב"י מהד"ת חו"מ סי' נ"ט), עי"ש.

בחידושי הגר"ח מבריסק (לרמב"ם שם) פירש שיש שני דינים בהיתר הריגת רודף: האחד – משום הצלת הנרדף, והשני – משום חיוב המיתה שחל על הרודף. טבעו של עולם רק מסלק מן הילוד את חיוב הרודף שבו, כי אינו רודף. אך הצלת הנרדף במקומה עומדת.

ונראה לענ"ד שכוונתו היא זו: בכל רודף יש התלבטות קשה, אם להורגו ולהציל את הנרדף, או להימנע מלהורגו, ואז ייהרג הנרדף. חיוב המיתה שחל על הרודף מכריע את הכף לנקוט יוזמה בידיים בקום ועשה ולהרוג את הרודף, כי הוא אשם. אבל כשאין חיוב מיתה על הרודף אלא חובת הצלה כלפי הנרדף, הרי באותה מידה יש גם חובה להציל את הרודף משום "מאי חזית". ולכן הדין הוא להישאר בשב ואל־תעשה. מיהו אם יש עדיפות כלשהי לנרדף על פני הרודף, מותר להרוג את הרודף בגלל עדיפות זו. ולכן אם יצא ראשו – הרי שניהם שווים, ולכן שב ואל־תעשה עדיף, ד"מאי חזית". אך לפני שיצא ראשו – בכל זאת יש עדיפות לאם, שהיא כבר בחזקת חיים, ואילו העובר אינו בחזקת חי, ובלשון הגר"ח, "אין לו נפש הגמור". ולכן עדיף להרוג את העובר בידיים ולהציל את אמו. (ועי' אבן האזל, הל' רוצח פ"א ה"ט, שמביא את

התחלתיים כאלו, שהרי להרבה ראשונים מותר לחלל שבת לשם הצלתם, וא"כ ודאי שמן הראוי למנוע את קיפוחם.

לכן נראה לענ"ד שיש לנסות לשכנע את הצעירה ההרה שתסכים להמשיך את ההריון וללדת את עובריה. ואם אין היא מסוגלת לגדלו, היא יכולה למוסרו לאימוץ, ולסייע בכך לזוגות אומללים שלא זכו לפרי בטן משלהם. ובמקום "לקנות" ילדים נכריים תמורת הון עתק בברזיל או ברומניה, ניתן לפתור את הבעיה כאן. זוג כזה בוודאי יהיה מוכן לממן את כל הוצאותיה של הצעירה בתקופת ההריון, ואולי גם את הפסד לימודיה ועבודתה, או להסתיר אותה בתקופה זו אם יהיה בכך צורך.

אך אם לא ניתן יהיה לשכנע אותה בכיוון זה בשום פנים ואופן, יש מקום להתיר את ההפלה רק בתוך מ' יום לתחילת ההריון.

מסקנות

- א. אין איסור רציחה בהפלת עובר בן פחות מארבעים יום, מפני שאינו "חי".
- ב. לדעת ר"ת, הסובר שמותר לאשה להשחית את זרעו של בעלה, מותר לה גם לבצע הפלה בעובר בן פחות מארבעים יום. ולדעת רש"י, האוסר לאשה השחתת זרע, הדבר אסור.
- ג. הריגת עובר לאחר ארבעים יום – אסורה מספיקא דאורייתא.
- ד. עובר המסכן את אמו – לדעת הגר"ת מותר להרגו למרות שהוא "נפש", משום שנפשה של אמו היא נפש גמורה יותר; ולדעת שאר האחרונים מותר להרגו משום שאינו "נפש", ואין לו שיעור שלם של חיות.

לאוויר העולם. אך מכיון שעדיין הוא לא "חי" ואינו "נפש" – אין היא נחשבת כמי שהורגת אותו, אלא רק כמי שמונעת ממנו להתחיל לחיות; ומכיון שהיא כבר בחיים בפועל, היא עדיפה עליו.

נמצא איפוא שלדעת הגרעק"א סובר הרמב"ם שעובר אינו "נפש". וצריך לומר שהוא "חי" בכוח, ולכן בן נוח נהרג עליו. וגם הגר"ח, הסובר שעובר הוא "נפש", מודה שאינו נפש גמורה.

ועיין עמוד הימיני (למור"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל, עמ' קע"ט-ק"פ, בעיקר בס' ל"ה), שמסיק בדעת הרמב"ם שהמדובר ביושבת על המשבר, והעובר נעקר לצאת; שאז יש לו חיות בפני עצמו, אלא שעדיין אינו נחשב לילוד. ולכן עדיף להציל את אמו מאשר להציל אותו, עי"ש. ומסקנתו למעשה היא שעובר אינו "נפש".

תשובה

לדעת רוב הראשונים עובר אינו "אדם". כן דעת: הבה"ג, הרי"ץ גיא, הרמב"ן, הר"ן והרא"ש. וכן דעת הרמב"ם לפי חלק מהפרשנים.

גם לסוברים שעובר הוא "אדם", אין זו סברא אלא גזירת הכתוב "שופך דם האדם באדם".

ולדעת כולם, פחות ממ' יום אינו "אדם" כלל, ואפילו בן נוח אינו חייב על הריגתו; ולכן גם בישראל אין איסור להורגו.

עם זאת אולי יש השחתת זרע בהריגת העובר, לדעת חלק מן הראשונים; אם כי לדעת אחרים אין איסור השחתת זרע בעובר. אך גם לדעתם בוודאי אין להתיר לכתחילה לקפח חיים